

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Zánik východořímské říše a jeho důsledky

Petr Kovář

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Zánik východořímské říše a jeho důsledky

Petr Kovář

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, březen 2014

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za trpělivost, ochotu a cenné rady, které mi poskytla při vedení bakalářské práce.

Plzeň, březen 2014

.....

Obsah:

1 ÚVOD	1
2 VÝCHODOŘÍMSKÁ ŘÍŠE	3
2.1 Okolnosti vzniku.....	3
2.2 Stručný přehled dějin Byzance	6
2.3 Kultura	9
3 ZÁNIK VÝCHODOŘÍMSKÉ ŘÍŠE	12
3.1 Pravoslavné Rusko.....	14
3.2 První známky úpadku	16
3.3 Velké církevní schizma.....	16
3.4 Křížové výpravy	17
3.5 Pád Konstantinopole.....	20
3.6 Role osmanských Turků	23
4 DŮSLEDKY PÁDU VÝCHODOŘÍMSKÉ ŘÍŠE	25
4.1 Vliv na další vývoj v Evropě	25
4.2 Vliv na vývoj křesťanství	27
4.3 Osudy císařské rodiny po pádu Konstantinopole	28
5 ZÁVĚR	31
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	33
7 RESUMÉ	37
8 PŘÍLOHY	38

1 ÚVOD

Cílem bakalářské práce je analyzovat okolnosti a příčiny, které vedly k zániku Východořímské říše (Byzance) a popsat možné důsledky, které tato historická skutečnost měla na další vývoj křesťanství. V práci bude kromě toho pojata také část o vlivu osmanských Turků, kteří hráli při zániku Byzance svoji významnou roli. Byzanc ve své době plnila úlohu říše s plným rozmachem a rozkvětem kultury, umění a dalších podstatných oblastí, které měly vliv na utváření člověka. Lze v podstatě hovořit o tom, že zánikem Východořímské říše dochází k ukončení jedné historické etapy (středověku) a ke vzniku nové (novověku).

Bakalářská práce tak má na podkladě metodologických nástrojů analýzy, syntézy, komparace a deskripce přinést ucelený pohled na možné příčiny, které postupně vedly k úpadku dříve mocné a po všech stranách rozvinuté kultury a státu Byzantské říše. Čerpáno při tom bude jak z české, tak i ze zahraniční literatury. Určitým znevýhodněním je tak v této souvislosti nedostatek relevantní literatury v českém jazyce, která by se věnovala přímo samotnému tématu pádu Východořímské říše. Také z toho důvodu bude čerpáno z cizojazyčných publikací, článků a podpůrně i z internetových zdrojů.

V souladu s výše uvedeným je hlavním cílem bakalářské práce identifikovat hlavní příčiny, které vedly k úpadku Východořímské říše a měly tak za následek její zánik. Dílčím cílem je také popsat významné důsledky pro další vývoj křesťanství a také na další expanzi osmanských Turků, kteří v podstatě dobytím Konstantinopolu dovršili zánik Byzantské říše.

Obsah bakalářské práce je strukturován do tří hlavních kapitol, které kopírují postupný vývoj Východořímské říše. První kapitola tedy přináší celkový pohled na Východořímskou říši. Ukazuje, jakým způsobem Byzanc vznikla, jaké předpoklady stály u jejího vzniku a v čem lze vůbec spatřovat její význam. Jsou tedy ve stručnosti popsány její dějiny, a to se zaměřením na hlavní časové milníky, které měly další vliv na utváření její bohaté kultury a státního života.

Větší část práce je však věnována dalším dvěma kapitolám, které analyzují jednotlivé příčiny vedoucí k zániku Východořímské říše a osvětlují na pozadí historie, v jakém smyslu došlo k ovlivnění křesťanství od 15. století. Pád Byzance měl však také

podstatný vliv i na utváření celkové podoby Evropy, potažmo celého světa, a proto je také důležité rozebrat i tuto část.

Jakkoliv byla Byzanc mocnou a kulturně vyvinutou říší, poslední desetiletí jejich dějin začala ukazovat na nezadržitelný pád, jak o tom hovoří Dostálová. V té době se totiž dostala byzantská říšská ideologie do hluboké krize, což vygradovalo vpádem osmanských Turků do města Konstantinopole a jeho úplným zničením.¹ Proto bude i tato skutečnost v práci pojednána a připojena do celkového pohledu na Byzantskou říši a její pád.

¹ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 311.

2 VÝCHODOŘÍMSKÁ ŘÍŠE

O Východořímské říši se hovoří také jako o Říši Byzantské nebo Byzanci. Z geografického hlediska se rozprostírala v oblasti východního Středomoří (viz příloha č. 1). Její dějiny zasahují od doby pozdního starověku přes celý středověk. Za historický milník při jejím vzniku je uváděn rok 330, kdy z popudu římského císaře Konstantina I. Velikého došlo k povýšení starověké obce Byzantion na hlavní město celé říše. Tato obec byla tak pojmenována jako Konstantinopol (Slovany nazývána Cařihrad). Později se stala hlavním centrem Východořímské říše, což byla jedna z rozdělených částí celého Římského impéria.²

2.1 Okolnosti vzniku

Za nejdůležitější okolnost vzniku Východořímské říše, zvané Byzanc, lze považovat skutečnost, že se původně jednalo o část říše Římské. V roce 395 n. l. však došlo k úmrtí císaře Theodosia I., který ještě za svého života určil, že bude celá říše rozdělena mezi jeho dva syny. V roce 395 tak vznikají dvě samostatné říše, a to Východořímská a Západořímská. Východořímská říše byla dána do správy Arcadiovi, staršímu synovi římského císaře Theodosia I. V případě Západořímské říše se vládnutí ujal mladší syn Honorius.³

Ačkoliv zprvopočátku vznikly obě říše z jednoho velkého územního celku, začaly se od sebe postupně vzdalovat, a to z důvodu značně rozdílných etnických, kulturních a ekonomických souvislostí obou zemí. Později však došlo mezi říšemi i k postupnému vzdalování po stránce politické, což vyvolal spor mezi oběma syny Theodosia I. Ačkoliv byly následně učiněny některé kroky ke znovusjednocení celé říše, již se to nikomu nepodařilo a císaře Theodosia I. je tak možno považovat za posledního římského císaře.⁴

Jak tedy z doposud uvedeného vyplynulo, za dva hlavní milníky při vzniku Byzantské říše je možno považovat jednak rok 330, kdy se hlavním centrem stala Konstantinopol (později se také jednalo o hlavní město říše Východořímské), jednak také rok 395. Obyvatelé byzantské říše se považovali ze státoprávního hlediska za Římany a svoji říši za římskou. Stejně tak chápali své císaře jako pokračovatele

² ZÁSTĚROVÁ, B et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 48.

³ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 117-132.

⁴ Tamtéž, s. 117-132.

římských císařů. V této souvislosti je také nutno se zmínit o tom, že Východořímská říše na přelomu starověku a středověku představovala významnou křesťanskou mocnost s přesahem do oblasti východního Středomoří. Jak již bylo v úvodu kapitoly řečeno, římským císařem Konstantinem I. Velikým byla starověká obec Byzantion v té době ještě součástí Římské říše povýšena na hlavní město. Od té doby se tak datovalo označení tohoto významného centra jako Konstantinopol. Zástěrová pak hovoří o tom, že ačkoliv význam a rozmach Římské říše již upadal, za hlavní impuls vedoucí k jejímu rozdělení vedla až samotná smrt posledního římského císaře Theodosia I.⁵

Již za doby Konstantina I. Velikého došlo k postupnému rozmachu křesťanství. Jestliže do té doby byli křesťané ponižováni a pronásledováni, díky němu došlo ke znatelnému obratu. On sám se také o tuto situaci zasloužil, a to díky tomu, že přijal křesťanství. V průběhu 4. století se již v Římské říši považovalo křesťanství za oficiální náboženství.⁶ Událost, kdy císař přijal za své křesťanství, je zobrazena také na obrazech a freskách jako Konstantinův křest, což mimo jiné spadá později také pod stále se rozvíjející byzantskou kulturu, která navazovala na římskou (viz příloha č. 2).

Jak již bylo dříve v této kapitole vzpomenuto, za vlády Konstantina I. Velikého došlo k nebyvalému rozmachu křesťanství, což se později odrazilo na tom, že se Byzantská říše stala křesťanskou velmocí, jejímž hlavním vyznáním se stal právě tento náboženský proud. Nelze se tedy nezmínit i o této závažné okolnosti ještě z doby fungování Římské říše, která však ovlivnila následný vývoj Východořímské říše. Křesťanství již nebylo považováno za zakázané náboženství, a proto bylo věřícím umožněno vyznávat svoji víru zcela veřejně.⁷

Obrat ve prospěch křesťanů byl započat již v roce 313. V této době totiž došlo ve městě Miláně k vydání Milánského ediktu, na jehož základě měli křesťané zaručeno, že mohou svobodně vyznávat svoji víru, nicméně nebyli nikterak povyšováni nad pohany. V návaznosti na vydání tohoto ediktu pak došlo k dalšímu významnému kroku ze strany panovníka Konstantina I. Velikého, kdy bylo osvobozeno veškeré křesťanské duchovenstvo od občanských povinností. Díky tomu se tak tito duchovní dostali na stejnou úroveň, jakou měli také duchovní pohanských kultů v celé Římské říši. Rok 313

⁵ ZÁSTĚROVÁ, B. et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 48.

⁶ Tamtéž, s. 45-50.

⁷ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 117-132.

lze z tohoto pohledu považovat za rok, kdy došlo ke zrovnoprávnění křesťanství s pohanstvím a k jeho začlenění mezi uznávané kultury.⁸

Ovšem to nebyla jediná významná událost, která ovlivnila přístup ke křesťanství v Římské, a později také v Byzantské říši. Ze strany Konstantina I. Velikého došlo k dalším důležitým reformním opatřením, kam lze zařadit mimo jiné také:

- osvobození křesťanských duchovních od plateb tributů a pozemkové daně,
- zrovnoprávnění biskupů se státními úředníky, díky tomu tak biskupové získali pravomoci stejného rozsahu, jako měli státní úředníci, jmenovat lze právo propouštět otroky, právo správy soudu rozhodující o světských záležitostech, v případě takového rozsudku pak nebylo možné již odvolání.⁹

Později se ukázalo, že právě tato reformní opatření přispěla k začlenění křesťanské církve do správy státu.¹⁰

Přibližně v roce 300 se na území pozdější Byzantské říše nacházelo kolem 50 milionů věřících, jejichž počet se postupně zvyšoval zejména ve městech. Menší přírůstky křesťanů pak byly zaznamenávány na venkově, kde byl stále velký vliv pohanských kultů.¹¹

Právě v době silného rozmachu Říše je považován pozitivní vývoj křesťanského vyznání za nejsilnější faktor, který měl vliv na postupném sílícím významu Byzantské říše. Nelze opomenout ani skutečnost, že díky křesťanství se také zvyšovala úroveň byzantské kultury a vzdělanosti. V souladu s rozvojem křesťanství docházelo také k plnému rozvoji kulturního života, včetně výtvarného umění, kde bylo možno spatřovat prosazující se vliv křesťanství. Je tedy možno se z tohoto hlediska domnívat, že umění za dob Byzantské říše dosahuje svého vrcholu, což má významný vliv na celkové utváření Byzance.¹²

⁸ ČEŠKA, J. *Zánik antického světa*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 117-132.

⁹ CLAUSS, M. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*, Praha: Vyšehrad, 2005, s. 85.

¹⁰ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1992, s. 50-53.

¹¹ Tamtéž, s. 29.

¹² ŘÍČAN, R., MOLNÁR, A. *Dvanáct století církevních dějin*, Praha: Kalich, 2008, s. 167-169.

2.2 Stručný přehled dějin Byzance

Byzantská říše od doby svého vzniku až do roku 1453, kdy zanikla, prošla dlouhým vývojem, v němž lze zaznamenat jak období nebývalého rozmachu, tak také období naprostého úpadku, který vyvrcholil vpádem osmanských Turků. Na konci 4. století musela Byzance čelit nájezdům germánských kmenů, přičemž již v dalším století došlo k jejímu napadení hunskými kmeny v čele s Attilou. Po jeho smrti však tyto vpády ustaly.¹³

Také v nadcházejících pěti stoletích musela Východořímská říše čelit dalším zkouškám. Na Byzance začaly útočit nové kmeny, které se usazovaly nejčastěji kolem hranic Říše. Jednalo se tak především o Pečeněhy, Bulhary a Araby. Tito dokonce napadli samotné hlavní město Konstantinopol. Jenom stěží se dokázala Říše ubránit, což se jí nakonec podařilo jen díky tomu, že vlastnila silné loďstvo.¹⁴

Během této doby nedocházelo jen ke změnám ve stavu válečném, ale bylo možno také identifikovat značné proměny vládního charakteru. Během těchto pěti století (od 6. do 10. století) se na trůnu Byzance vystřídala řada panovnických dynastií. To mimo jiné souviselo se skutečností, že Byzantská říše nebyla dostatečně vnitřně integrovaná, a proto také se zde jedna dynastie dlouho neudržela.

Nejvýznamnějšího rozmachu bylo docíleno v období vládnutí byzantského císaře Justiniána I. (527-565), jehož cílem bylo obnovit politickou a geografickou jednotu celého císařství a především navázat na historii a tradici Říše římské. V době jeho vlády působili v Byzanci jak vynikající myslitelé, velitelé, tak i vojevůdci. Lze v této návaznosti vyzdvihnout právníka Triboniana, který se zasloužil o kodifikaci římského práva v právních sbírkách. Ty navíc byly již psány v řečtině. Jednalo se o sbírky Codex Justinianus, Digesta, Institutiones a Novellae, které dohromady tvořili Corpus iuris civilis, tj. soubor občanského práva. Ten se později stal pevným základem autokratického pojetí císařské vlády v Byzantské říši. Také díky němu došlo k jasné formulaci postavení státu vůči církvi.¹⁵

Za vlády Justiniána I. však také došlo k řadě válek, které celou říši finančně vyčerpaly a vedly k daňovému útlaku místního obyvatelstva. To vedlo k celé řadě

¹³ GIBBON, E. *Úpadek a pád římské říše*, Praha: Levné knihy, 2005, s. 185-188.

¹⁴ ZÁSTĚROVÁ, B. et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 219.

¹⁵ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 21.

nepokojů, které vyvrcholily roku 532 povstáním Nika (Zvítěz) v Konstantinopoli, které bylo potlačeno jen díky zákroku císařovi manželky Theodory. Avšak přes tyto potíže patří justiniánská doba k tomu nejlepšímu, co lze z období Byzantské říše vyzdvihnout. Byla budována nádherná architektura, zdokonalovalo se výtvarné umění. Nejvýznamnější památkou z té doby, je zejména velechrám Hagia Sofia (Svatá moudrost) v Konstantinopoli a chrámy s překrásnou mozaikovou výzdobou v Ravenně (viz příloha č. 3).¹⁶

Za další významnou etapu v dějinách Byzance, je možno považovat vládu Basileie II. Bulharobijce (976-1025) z makedonské dynastie, který patřil k nejúspěšnějším byzantským panovníkům. V době jeho vládnutí se uskutečnila řada úspěšných vojenských tažení: západní strana Říše byla uchráněna od vpádu Bulharů, na východě se podařilo oddálit vpád Arabů. Konec vlády císaře Basileie II. se tak spojuje s obdobím velkého územního rozmachu.¹⁷

Na počátku 11. století je možno hovořit o tom, že se Východořímská říše nalézala na svém absolutním vrcholu. V této době umírá vládce Basileios II. (r. 1025). V průběhu jeho vlády došlo k pozitivnímu rozšíření území Byzantské říše, která se v 11. století rozprostírala od Malé Asie až k území, kde se nachází dnešní Arménie. Pokrývala však také další oblasti, jako je např. severní Mezopotámie, Sýrie, Kypr, Kréta, Balkán, jih Dunaje až po oblast jižní Itálie (viz příloha č. 4). Ochrana a obrana celé Říše byla zajišťována prostřednictvím armády, která byla řízena přímo z Konstantinopole. Armáda však také byla postupně posilována řadou regionálních vojsk.¹⁸

Přestože po smrti vlivného a schopného vládce se na trůně v krátkých časových intervalech střídali jen málo významní panovníci, udržovala si Byzantská říše stále svoje postavení mocného státu. Dokonce ještě v roce 1032 došlo k připojení dalšího území – k Byzantské říši bylo připojeno město Edessa. Učinil tak císař Roman III. Argyros. Dalším panovníkem v pořadí se stal císař Konstantin IX. Monomachos (1042-1055), za jehož vlády byla zrušena veškerá vojenská tažení. Hovořit tak lze např. o zrušené výpravě na Sicílii. Jeho prostřednictvím došlo také k rozpuštění některých nepravidelných vojsk. Toho však začala využívat řada nájezdných kmenů, neboť si všimla značného oslabení hranic Byzance. Jako první této situace využili seldžučí

¹⁶ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*, Praha: Vyšehrad, 2003 s. 22.

¹⁷ TATE, G. *Křižáci v Orientu*, Praha: Slovart, 1996, s. 24-26.

¹⁸ Tamtéž, 1996, s. 24-26.

Turci, kteří se objevují na území Blízkého východu. V roce 1046 došlo v Arménii ke styku s byzantskými jednotkami. Přestože o dva roky později kmen Pečeněhů vyplnil Balkán, císaře Konstantina IX. to nedonutilo změnit vlastní politiku rušení vojenských tažení přes všechny události, které značily, že se oslabuje vliv Byzance.¹⁹

Zástěrová o této souvislosti v dějinách Východořímské říše hovoří následovně: „zamrzlý Dunaj umožnil přechod početným oddílům nájezdníků, avšak zhoubná epidemie ochromila jejich řady a hrozivý vpád skončil rychlou kapitulací Pečeněhů, jejich usídlením v říši a zařazováním do byzantské armády.“²⁰ Na území Jižní Itálie se snažili zabrat toto místo Byzantské říše Normané.

Během vlády Konstantina IX. se v roce 1054 uskutečnilo ve Východořímské říši velké schizma mezi katolickou a ortodoxní křesťanskou církví. V té době však byla Východořímská říše stále na vrcholu moci, a tak nepovažovala tuto událost za významnou.²¹

Hlavním podnětem při vzniku tohoto schizmatu bylo jednání, které se uskutečnilo mezi papežem a císařem ve snaze spojit se proti působení Normanů. Přestože se pokoušel později Konstantin IX. docílit opětovného spojení obou církví, po jeho smrti už nikdy k obratu nedošlo.²²

K jistému obratu ve vojenských taženích a celkovém přístupu k expanzi země lze přirovnávat až vládnutí nového císaře Alexia I., který se stal zakladatelem tzv. Komnenovské dynastie. Na trůn usedl v roce 1081 a za jeho první úspěch lze považovat ubránění území Byzance proti nájezdům Normanů na Balkán. Právě za Alexia I. došlo k jejich vytlačení z celého Balkánu. Kromě Normanů však musela Byzantská říše čelit opětovně Pečeněhům, kteří však byli v roce 1091 s úspěchem poraženi. Tyto dvě události, v nichž císař odvrátil napadení Byzantské říše, jsou považovány za významné z toho pohledu, že se podařilo zároveň odvrátit také úpadek samotné Byzance. Již v době vlády Konstantina IX. totiž začala Říše upadat, a toto byl jediný způsob, jak skutečnému zániku uniknout.²³

Císař Alexios I. se však kromě výše uvedené skutečnosti zasloužil i o další důležité milníky v dějinách Byzance. Lze sem zařadit zejména:

¹⁹ MANGO, C. A. *The Oxford history of Byzantium*, New York: Oxford University Press, 2002, s. 183.

²⁰ ZÁSTĚROVÁ, B. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1994, s. 219.

²¹ DLOUHÝ, R. *Byzanc od roku 1053 do pádu Cařihradu (1453)*, Ostrava: Scholaforum, 1996, s. 5.

²² DUGGAN, A. *Křížácké výpravy*, Praha: Orbis, 1973, s. 19-21.

²³ Tamtéž, 1973, s. 19-21.

- provedení měnové reformy, jejíž hlavní součástí bylo ražení zlaté mince s menším obsahem zlata, jež byla nazvána hyperpyronem.
- uskutečnění hospodářských a vojenských reforem, díky kterým se podařilo upadající Byzanc mírně pozvednout,
- dobytí Malé Asie a vyhnání Turků z této oblasti, díky čemuž byla zpět získána tato oblast, a to za pomoci papeže, který mu propůjčil žoldnéře.²⁴

Vzhledem k dalšímu vývoji Byzance, kdy je zde možno nalézt další příčiny úpadku a pozdějšího zániku této říše, bude o vývoji dějin a analyzování jednotlivých souvislostí pojednáno v následující kapitole. Ze současných literárních poznatků vyplynulo, že Byzantská říše se až do 11. století považovala za podstatně vlivnou velmoc, která svoje postavení posilovala. Vlivem velkého náboženského schizmatu v 11. století a neschopností účinně vládnout (Konstantin IX.) začal být pozorován její úpadek. Vliv křesťanství se tak v této souvislosti považuje jak za pozitivní, tak i negativní faktor rozvoje Byzance. Především lze hovořit o kladně se rozvíjejícím vlivu křesťanství, který měl za následek rozmach kultury na celém území Byzance.

V souvislosti s vlivem Byzance hovoří Runciman o vztahu mezi církví a státem v tehdejší Byzanci. Jejich zájmy se začaly rozcházet především v oblasti zahraniční politiky. Pro císaře bylo prvořadé zachovat upadající Říši, naopak pro patriarchu byla důležitá jednota a blaho pravoslavného světa.²⁵

2.3 Kultura

Předcházející kapitola ukázala, že na rozvoji a rozmachu byzantské kultury a umění se významně podílela také křesťanská víra. Z tohoto pohledu by bylo možno hovořit o tom, že byzantské umění do jisté míry pokračuje v odkazu kultury křesťanské antiky. V době rozmachu a rozkvětu Byzantské říše však mají křesťané již plná práva a je jim umožněno svobodně svoji víru vyznávat. Díky tomu se tak Byzantská říše stává skutečnou křesťanskou velmocí, což se odráží zejména na úrovni kulturní. Proto také dochází k rozšiřování architektury a sochařství, a to i na veřejných prostranstvích, což bylo do té doby nevídané. Pro byzantskou kulturu a umění je navíc dále charakteristické, že se v ní mísí stopy různých kultur. Je to jednak kultura křesťanů, avšak na straně druhé jsou zde patrné známky kultury z dob antiky, resp. řecko-

²⁴ HARRIS, J. *Byzantium and the Crusades*, London: Hambledon continuum, 2006, s. 150.

²⁵ RUNCIMAN, S. *Zajetí velké církve: dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010, s. 55.

helenistické doby. Uplatňuje se také vliv Orientu, a to v návaznosti na umístění Byzantské říše směrem k Blízkému východu.²⁶

V době rozkvětu byzantské kultury dochází k výstavbám řady chrámů a kostelů. Ty jsou bohatě zdobeny mozaikami a malbami, v nichž jsou vyjeveny především náboženské motivy a náměty. V byzantském umění lze najít také četné stopy antických vzorů, ty ale nebyly pro byzantskou kulturu zcela typické. Spíše jsou považovány za rozmary panovníků Byzance, kteří tak chtěli poukázat na návaznost své Říše na Římskou a na pokračování v jejím odkazu. Pro byzantské umění je stále více charakteristická zdobnost a okázalost, spolu se zachováním starokřesťanské symboliky, která se však postupem času vytrácela.²⁷

Z pohledu rozmachu kultury a umění lze vyzdvihnout období vlády císaře Justiniana, za něhož došlo také k výstavbě řady chrámů. Nejvýznamnější stavbou je bezesporu stavba chrámu Hagia Sofia, neboli Boží Moudrosti, který lze dnes nalézt v Istanbulu (v bývalé Konstantinopoli), ve své době největší církevní stavba v celém křesťanském světě. Další z oblastí, kde se také pozitivně utvářela byzantská kultura a byzantské umění, je území Sinaje, kde lze spatřit nepřetržitou tradici byzantského umění. Jak již bylo uvedeno výše, nacházejí se zde především dochované památky (nástěnné malby, mozaiky), které lze najít v řadě chrámů, kostelů a klášterů, mimo jiné také v Klášteře sv. Kateřiny (viz příloha č. 5).²⁸

Prostřednictvím výjevů výtvarné kultury mohla být v Byzantské říši vyjádřena úcta ke křesťanství. Jak ještě bude dále zmíněno, pro byzantskou kulturu všeobecně je typický její příklon k antickým prvkům, neboť obyvatelé Byzantské říše se považovali za Římany a za pokračovatele Římské říše. Proto se na portrétech z doby Byzance projevuje snaha o realistické vyjádření, která však nezůstává jediná. Stále je patrné, že se snaží její autoři dát svým portrétům jistý řád a regulérnost. Je tedy možno na řadě uměleckých děl z této doby postřehnout, že se nejedná již o nesouvislé čáry, které nemají logiku. Ba právě naopak. Začínají být respektována pravidla ikonografie a jsou také dodržovány formy malířských technik.²⁹

²⁶ ULRICH, G. *Malé dějiny malířství*, Praha: Orbis, 1971, s. 35-39.

²⁷ Tamtéž, s. 35-39.

²⁸ HLAVÁČKOVÁ, H. Byzantské umění: 5.-15. století ve východním křesťanství. *Karlova univerzita: Ústav pro dějiny umění* [online]. c2012 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: http://udu.ff.cuni.cz/soubory/Byzantske_umeni-Hlavackova.pdf.

²⁹ ULRICH, G. *Malé dějiny malířství*, Praha: Orbis, 1971, s. 35-39.

Na území zaniklé Byzantské říše se do dnešní doby dochovalo velké množství zejména církevní architektury, profánních staveb se mnoho nezachovalo nebo jsou v troskách. Za zmínku stojí zejména zbytky císařského paláce v Konstantinopoli nebo budovy v řeckém městě Mistra. V církevních stavbách je možné spatřit celou řadu nádherných ukázek byzantského mistrovství, jak v podobě ikon, tak mozaikové výzdoby.³⁰

Závěrem této kapitoly je tedy možné konstatovat, že Byzantská říše prodělala ve svém historickém vývoji několik důležitých etap, které měly za následek jak její postupný rozmach, tak také pád. Vždy v něm však hrálo podstatnou roli náboženství, proto nelze tuto otázku při analyzování jejich příčin zanedbat. Jestliže tedy na jedné straně se postupný rozmach Východořímské říše spojuje se vznikem a uznáním křesťanství za oficiální náboženství, na druhé straně se za postupný pád Byzance považuje rozkol v náboženství, které je označováno jako tzv. velké schizma (viz další kapitola).

³⁰ VAVŘÍNEK, V. *Encyklopedie Byzance*, Praha: Libri, 2011, s. 72-74.

3 ZÁNÍK VÝCHODOŘÍMSKÉ ŘÍŠE

V této kapitole bude hlavní pozornost zaměřena na příčiny, které vedly k zániku Byzantské říše, přičemž budou uvažovány, jak první náznaky pomalého úpadku Byzance, tak také bude hovořeno o pádu Konstantinopole a o roli osmanských Turků. Je zde nutné připomenout, že ačkoliv byla do té doby Byzantská říše považována za hlavní centrum pravoslavného křesťanství, po zániku Východořímské říše se její centrum přestěhovalo na území dnešního Ruska. Je tedy důležité vzpomenout i tuto situaci, která bude nicméně vysvětlena v další kapitole, včetně významných následků na vztahy v Evropě a na další vývoj křesťanství.

Významnou roli při zániku Východořímské říše sehráli zejména Osmanští Turkové, kteří s sebou přinesli jako hlavní náboženský proud islám. Proto také došlo k významnému obratu ve vyznání obyvatel Konstantinopole. Dnes se v podstatě jedná o území Turecka, kde velká část obyvatelstva je muslimského vyznání.

V roce 1453 došlo k zániku Byzantské říše, kdy padlo město Konstantinopol, což bylo pro velkou část západní Evropy do té doby nepředstavitelné, že by k tomu mohlo dojít. Nyní se však musely evropské státy postavit před tuto skutečnost. Panovníci těchto zemí si sice uvědomovali, že město není co do zásob, počtu zbraní a mužů až tolik vybaveno, nicméně se domnívali, že se přece jedná o velké a silné město. Panoval názor, že se město dokáže ubránit samo, když disponuje velkými a dominantními hradbami. To ve své knize připomíná také Nicolle, který uvádí, že se velká část vládců v Evropě domnívala, že Konstantinopol představuje sám o sobě ochranu díky své výhodné a strategické poloze. Díky tomu tak by se mělo umět město samo chránit po neomezeně dlouhou dobu.³¹

Jak se později ukázalo, opak byl pravdou. Role osmanských Turků je zde natolik důležitou součástí, že bylo potřeba jim věnovat celou dílčí podkapitolu. Při dobytí Konstantinopole se totiž ukázalo, jak vybaveni byli osmanští Turkové a na jaké úrovni se nacházela jejich armáda, včetně držení velkého počtu zbraní.

3.1 Pravoslavné Rusko

V této části je potřeba se alespoň částečně zmínit také o dějinách Ruského státu, neboť po pádu Konstantinopole v roce 1453 se přesunulo centrum pravoslavné církve

³¹ NICOLLE, D. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*, Praha: Grada, 2009, s. 83.

do Moskvy. V této souvislosti je tak možno hovořit o tzv. třetím Římu. Vzhledem k posilujícímu vlivu osmanských Turků se křesťanství na území bývalé Byzance po jejím zániku nemohlo dlouhou udržet a jeho hlavní vývoj, resp. pravoslavná církev se již rozvíjela na území dnešního Ruska.³²

Lze hovořit o tom, že v průběhu 14. století se stává Moskva významným mocenským a politickým centrem celé severovýchodní Rusi, a to v souvislosti s tím, jak docházelo ke stále většímu posilování moci panovníka. Proto se do tohoto města začala přesouvat také těžiště řemesel a umění. Významnou událostí bylo v roce 1395 přesunutí ikony vladimírské Matky Boží, která v té době představovala posvátný symbol pravoslavné Rusi. V souvislosti s posilováním moci Moskvy je důležité zmínit také tvorbu mnicha a ikonopisce Andreje Rubljova, jež spadá právě do tohoto období. Již na začátku 15. století se Rubljev stává významným a uznávaným umělcem. Andrej Rubljev je považován za nejvýznamnějšího umělce v období ruského středověku, a proto také on přispěl k celkovému rozmachu Moskvy, díky čemuž pak po pádu Konstantinopole došlo k přesunu centra pravoslavného křesťanství právě na toto území.³³

Po zániku Byzance je v Rusku pravoslaví prohlašováno za jediné oficiální náboženství. Lze hovořit o tom, že pravoslaví je zde spojeno i s jakousi výlučností a nadřazeností. Vzhledem k tomu, že i tomuto tématu bude věnována pozornost v následující kapitole, bude nyní jen v krátkosti shrnuto, jak byly tyto pocity vyjádřeny. Přibližně na počátku 16. století se ve svém listu mnich Filofej caru Vasiliji III. zmiňuje: *„Věz, blahočný care! Dva Římy padly (=Řím se zkazil, Cařihrad ovládli Turci), třetí - Moskva - stojí a čtvrtý nebude. Naše církev v Tvém carství dnes jediná jako slunce září pod nebesy. Všechna pravoslavná carství se sešla v Tvém carství. Na celé zemi jsi pouze Ty křesťanským carem.“* Za tímto Filofejovým prohlášením se neskryvá jen sebevědomé nadřazení pravoslaví západnímu evropskému křesťanství. Je v něm i cosi více: Moskva je povolána stát v čele ostatního světa, neboť právě ona je středem nezkažené víry a její panovník je proto i hlavou celého křesťanského světa.³⁴

³² ŠVANKMAJER, M. a kol. *Dějiny Ruska*, Praha: Lidové noviny, 1999, s. 65.

³³ Tamtéž, s. 54-55.

³⁴ Tamtéž, s. 65.

3.2 První známky úpadku

Nelze se však domnívat, že by najednou, bez jakýchkoliv známek došlo k napadení Konstantinopolu a bylo tak ukončeno dlouholeté panování a rozšiřování Byzantské říše. Jak již bylo uvedeno v předcházející kapitole, Východořímská říše se pod vládou Basileie II. stala velmi silnou zemí, kde došlo k rozmachu nejen na úrovni územní expanze, ale byl zaznamenán také velmi silný rozmach kultury a celkové vzdělanosti Byzance. Není nadsázkou, když se toto období přirovná k vrcholné době rozkvětu v Římské říši.

Ovšem pod vládou Konstantina IX. Monomacha, který nemínil pokračovat ve válečných taženích, jako jeho předchůdce, se začalo ukazovat, jak schopným a významným panovníkem Basileios II. byl. Úpadek a slábnutí významu Byzance lze tak v této souvislosti pozorovat již v průběhu 11. století. Nelze se také nezmínit o vzniku schizmatu mezi křesťanskou a ortodoxní církví, což byla jedna z významných událostí, která později přispěla také k úpadku Byzance. Jak dále uvádí Štěpánek, od 11. století se na území Byzantské říše vytvářelo jisté mocenské vakuum, které bylo do určité míry způsobeno slábnutím Abbásovského chalífátu.³⁵

Vzhledem k tomu, že tento chalífát měl na území islámu do té doby poměrně velký význam a sílu, ukázalo se, že díky jeho úpadku by mohla Východořímská říše ještě více posílit svůj vliv. Mohlo by se jí tak podařit získat dokonce i některé své ztracené části, o něž byla ochuzena v době stále silící expanze islámu (v 7. až 8. století). A opravdu docílila některých úspěchů. V roce 969 bylo např. dobyt město Antiochie. Prostřednictvím tohoto významného úspěchu získala Byzantská říše částečnou kontrolu nad některými dalšími územími, jako byla např. část východní Anatólie, Arménie, nebo severní část Sýrie. Jak ale dokládají záznamy z té doby, dané situace využili k posílení svého vlivu kromě Byzance také Seldžučtí Turkové, pro něž se ukázalo mocenské vakuum jako příležitost k posílení svého vlivu. Jednalo se původně o vazaly Abbásovského chalífátu, avšak vlivem jejich expanzní politiky se z nich velmi brzy stal poměrně silný a mocenský národ, jehož se začala obávat také Byzantská říše.³⁶

Důležitý je proto rok 1071, kdy Seldžukové porazili Byzanc v bitvě u Mantzikertu. Následky, které z toho vplynuli na další směřování Říše, byli obrovské.

³⁵ ŠTĚPÁNEK, P. 1453: *Pád Konstantinopole - zrod Istanbulu*, Praha: Triton, 2010, s. 22-23.

³⁶ Tamtéž, s. 21.

Jednalo se zejména o ztrátu podstatné části Malé Asie, která byla do té doby hospodářským (obilnice říše) a mocenským centrem státu.³⁷

Kromě toho, že musela Byzanc řešit problémy vznikající napadením jejího území zvnějšku, začalo čím dál tím častěji docházet také k vnitřnímu rozvratu říše, což postupně oslabilo její doposud fungující vnitřní integritu. Byly také v průběhu 11. století obnoveny v Byzanci náboženské spory tohoto území se západním křesťanstvím, které do jisté míry byli pokračováním rozepří, jež začaly již v 5. století během akakiánského schizmatu (484-519), který představoval první závažný rozkol mezi západními a východními křesťany.³⁸

Podle současných literárních poznatků se považuje Chalkedonský koncil za událost, která měla za vznik přetrvávající nesourodost západní a východní církve (viz příloha č. 6). Tématem tohoto koncilu, k němuž došlo v roce 451, byla povaha podstaty Ježíše Krista. Křesťanští biskupové se poté shodli na tom, že Kristus existuje ve dvojí podobě, a to v božské a lidské. Ovšem proti tomu tvrzení vystoupili monofyzité, podle nichž existoval Ježíš Kristus pouze v podobě božské. Jestliže tedy chalkedonské vyznání víry – existence Ježíše Krista ve dvojí podobě – bylo závazné pro všechny křesťany, nelze opominout fakt, že se nedbalo na názory monofyzitů. „*A přestože většina obyvatel tehdejší Východořímské říše závěry koncilu uznala, velká část dosud setrvala na neměnných pozicích, jichž se navzdory opovržení ostatních nemínila vzdát. Navíc malé komunity vyznávající monofyzitismus bojovaly rovněž na úrovni nejvyšší politiky. Jejich antipatie vůči vládnoucímu rodu v Konstantinopoli vyvrcholila tím, že se začali přiklánět ke všem nájezdníkům, kteří se pokusili dobýt východořímská území. Dlouhotrvající vzdor oslaboval moc Konstantinopole, která čím dál častěji hledala smírné cesty, jimiž by zmenšila odpor monofyzitů. Svým novým postojem, který byl vynucen nepřívznivou politickou situací, se však východní civilizace stále více a více odkláněla od pravidel daných chalkedonským vyznáním víry.*“³⁹ Jak bude ještě později pojednáno v dalších podkapitolách, rozkol římskokatolické a pravoslavné církve se nesmazatelně projevil na postupném úpadku Byzance.

³⁷ ZÁSTĚROVÁ, B et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 245-246.

³⁸ DLOUHÝ, R. *Byzanc od roku 1053 do pádu Cařihradu (1453)*, Ostrava: Scholaforum, 1996, s. 4.

³⁹ PEREMSKÁ, L. Papež proti patriarchovi. *Historie web.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-02-19]. Dostupné z: <http://www.historieweb.cz/papez-proti-patriarchovi>.

3.3 Velké církevní schizma

Za hlavní podnět vzniku tohoto církevního schizmatu bylo považováno jednání, které se uskutečnilo mezi papežem Lvem IX. a císařem Konstantinem IX., ve snaze spojit se proti působení Normanů.⁴⁰ Hlavním iniciátorem nového konfliktu, mezi pravoslavnou církví a papežským Římem, se stal konstantinopolský patriarcha Michael Kerularios. Ten nechal roku 1052, jako odvetu za snahu papeže, získat pod svoji církevní jurisdikci jižní Itálii, která do té doby podléhala konstantinopolskému patriarchátu, uzavřít latinské kostely v Konstantinopoli, které sloužily severským příslušníkům z císařské tělesné gardy a italským kupcům atd. Z jeho podnětu tak opětně vzplála polemika o odlišnostech mezi východní a západní církví v oblasti dogmatu i právní a disciplinární praxe. Papež Lev IX. však měl snahu řešit konflikt smírně stejně jako byzantský císař Konstantin IX. Monomachos. Nakonec tedy přijel do Konstantinopole samotný kardinál Humbert z Moyenmotiers doprovázený papežským kancléřem Fridrichem Lotrinským a arcibiskupem Petrem z Amalfi. Toto poselstvo s sebou přináší list od papeže, který měl danou situaci uklidnit. Kardinál s celou skupinou je však přijat poměrně chladně a přivážený dokument je dokonce označen za podvrh. V bezvýhodné situaci položili papežští vyslanci na oltář v chrámu Hagia Sofia papežskou bulu a opustili Konstantinopol. Kromě toho, že tento dokument exkomunikoval patriarchu a jeho stoupence, obsahoval řadu nepatřičných tvrzení o východní církvi, takže se dokonce sám císař Konstantin IX. domníval, že jde o patriarchův podvrh.⁴¹

Jenže konstantinopolský lid se postavil na patriarchovu stranu a naléhal na císaře Konstantina IX., aby zaujmul jednoznačné stanovisko. Proto byl do Konstantinopole svolán církevní sněm, který prohlásil papežské legáty za exkomunikované a přikázal bulu slavnostně spálit. To nenechala druhá strana bez odezvy, došlo proto ke spálení exkomunikační buly. Veškeré tyto okolnosti vedly k dalšímu odcizení mezi západní a východní církví. Ačkoliv v dané chvíli šlo především o osobní ambice účastníků těchto událostí, bylo vypuknutí schizmatu neodvratným důsledkem po staletí se prohlubujících rozdílů mezi východním řeckým a západním latinským civilizačním okruhem. Představa o existenci jedné církve se ukázala být zdáním, reálnou existenci dvou císařství následovalo formování dvou samostatných církevních institucí.⁴²

⁴⁰ DUGGAN, A. *Křížácké výpravy*, Praha: Orbis, 1973, s. 19-21.

⁴¹ ZÁSTĚROVÁ, B. et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 220-221.

⁴² Tamtéž, s. 221-222.

Franzen v souvislosti s existujícím velkým schizmatem hovoří pouze o schizmatu dočasném, a to v souvislosti s jednotlivými událostmi, které v tomto roce nastaly. O skutečném schizmatu (formálním) bývá hovořeno v souvislosti se započatím prvních křížových výprav. V roce 1204 byl dokonce dobyt Konstantinopol, čímž došlo ke skutečnému rozkolu v Říši. Prostřednictvím toho pak bylo v Konstantinopoli založeno latinské císařství. Proto také Východ nikdy nepřijal západní ideologii a papeže jako autoritu, a to právě na podkladě všech těchto událostí. Ty se nesmazatelně vryly do jeho historie a vedly pak nenávratně k jeho pádu.⁴³

Prostřednictvím velkého schizmatu došlo k rozdělení křesťanství na dva velké světy. Zatímco pro západní část Evropy byl charakteristický katolicismus, ve východní části směrem k Byzantské říši vládlo pravoslaví. Ačkoliv bylo možno v pozdějších letech zaznamenat mnohé pokusy o znovusjednocení církve do jednoho svazku, již se to nikdy nepodařilo a v současné době lze tak nadále rozpoznávat dva odlišné směry v křesťanství. Oddělení křesťanství na dvě odlišné větve se projevilo také v běžném životě, kdy tyto dva náboženské směry jsou celkově velmi odlišné a díky nim lze tak mezi sebou odlišovat i evropský Západ a Východ.⁴⁴

Ačkoliv se původně nejevila tato událost nikterak důležitou a významnou, neboť Byzanc byla stále ještě mocným státem, později se ukáže, že i rozkol mezi oběma církvemi byl jeden ze zásadních momentů, které později přispěly k zániku celé říše. Ostatně o jednotlivých příčinách bude ještě pojednáno v další podkapitole, kde budou analyzovány vzájemné vztahy mezi jednotlivými příčinami, které později vedly ke zničení a napadení Konstantinopole.

3.4 Křížové výpravy

V časovém období od konce 11. století byla přes území Byzance započata první křížová výprava, jež chtěla docílit osvobození Jeruzaléma od muslimů, díky čemuž by bylo možno toto svaté místo zpřístupnit věřícím ze západní části světa. Tato skutečnost se tak jevila podstatnou pro možnou expanzi a opětovný rozvoj Byzantské říše. Ačkoliv byl panovník s křížáky domluven, že při jejich pomoci jim vrátí oblasti sahající k Palestině a k Sýrii, nakonec se tomu tak nestalo. V té době došlo totiž k vyhnání pravoslavných patriarchů z Jeruzaléma a Antiochie, kteří tak byli v roce 1099 nahrazeni latinskými preláty, což ještě více prohloubilo rozkol mezi oběma stranami.

⁴³ FRANZEN, A. *Malé církevní dějiny*, Praha: Zvon, 1992, s. 51-53.

⁴⁴ ŠVANKMAJER, M. a kol. *Dějiny Ruska*, Praha: Lidové noviny, 1999, s. 64.

Tuto událost lze vztáhnout k již dříve proběhnutému velkému náboženskému schizmatu.⁴⁵ Také z tohoto důvodu křižáci nesplnili svůj slib a jejich prostřednictvím zde byly vybudovány vlastní státy (Edesské hrabství, Antiochijské knížectví, Tripolské hrabství, Jeruzalemské království), které však neměly takovou podporu a sílu, aby se udržely delší dobu. Proto také došlo po krátké době k jejich zániku⁴⁶.

Pro další vývoj Byzance je podstatná především čtvrtá křížová výprava, která se uskutečnila v letech 1202-1204, ta však do Palestiny nikdy nedorazila. Průběh 4. křížové výpravy se snažil využít následník trůnu Byzantské říše, princ Alexios Angelos, ke svému vlastnímu záměru, aby mohl dosáhnout cíle stát se císařem Říše. Spojil se proto s hlavním vůdcem výpravy Bonifácem z Montferratu. Alexios za protislužbu při získání trůnu, nabídl pomoc při tažení do Svaté země, včetně získání bohaté odměny 200 000 marek ve stříbře. Vzhledem k tomu, že nový císař nemohl dodržet dané sliby, které dal křižákům, došlo 13. dubna roku 1204 k napadení Konstantinopole a k jeho naprostému vyplenění (viz příloha č. 7).⁴⁷

Touto událostí bylo tak centrum Byzance nenávratně poškozeno, což mělo další vliv na vývoj v celé zemi. Pádem Konstantinopole došlo k dočasnému konci Byzantské říše jako takové. Na území říše díky tomu došlo ke vzniku nástupnických států, které se však po dlouhou dobu neudržely. V Konstantinopoli a okolí vzniklo Latinské císařství, které existovalo až do roku 1261. Latinské nazývané proto, že bylo založeno západními rytíři, kteří jako svůj oficiální jazyk používali latinu. Do jeho čela byl zvolen Balduin z Flander, korunovaný 16. května 1204 v chrámu Boží Moudrosti. Jeho vláda však trvala jen velmi krátce. Hlavní velitel výpravy Bonifác z Motferratu, získal Soluň a vytvořil soluňské království. Největších zisků dosáhli Benátčané, v této době prakticky ovládající celé Středozemní moře. Ovládli hlavně významné ostrovy a přístavy, ze tří osmin pak vlastnili také Konstantinopol. Na patriarchův stolec dosedl Benátčan Thomas Morosini.⁴⁸

Na území bývalé Byzance se také vytvořily státy, v nichž se udržoval odpor a vzdor proti západním okupantům. Hlavní nositelem byzantských tradic se stalo Nikajské císařství, které zabíralo severozápadní část Malé Asie. Uchýlila se sem

⁴⁵ ŠTĚPÁNEK, P. 1453: *Pád Konstantinopole - zrod Istanbulu*, Praha: Triton, 2010, s. 21.

⁴⁶ ZÁSTĚROVÁ, B et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 255.

⁴⁷ Tamtéž, s. 274-278.

⁴⁸ Tamtéž, s. 279.

zejména byzantská aristokracie, ale i většina prostého obyvatelstva Konstantinopole. Řecká moc zůstala zachována ještě ve dvou nezávislých státech. Byt to Epirský despotát, nacházející se v západním Řecku a Trapezuntské císařství, nalézající se v jihovýchodní oblasti Černého moře. Všechny tyto státy se pokládaly za legitimní nástupce Byzantské říše. Vedly celou řadu válek proti latinským dobyvatelům a snažily se o obnovu Byzance.⁴⁹

Toto snažení o obnovu Byzantské říše završil Michael VIII. Palaiologos (1259 - 1282) z Nikajského císařství. Podnikl rozhodující úder proti Latinskému císařství a 13. srpna roku 1261 vstoupil vítězně do Křižáky vypleněné Konstantinopole. Nástupem jeho dynastie na trůn se zahájila poslední etapa byzantských dějin, které uzavřel pád hlavního města do tureckých rukou. Říše byla ve srovnání s dobou největšího rozmachu jen stínem dřívější moci. Především však došlo k oslabení jejího vlivu – dokázala kontrolovat jen západní Anatolii, Thrákií a jižní část Balkánu a samozřejmě samotné město Konstantinopol.⁵⁰

Runciman ve své publikaci s názvem *Pád Cařihradu* hovoří o tom, že dobytí Konstantinopole křižáky je možno hodnotit jako tu nejhorší událost, kterou do té doby, mohli obyvatelé Byzantské říše zažít. Díky tomu tak došlo ke kompletnímu zpretrhání všech vazeb a vztahů, které byly navázány alespoň částečně s některými západními křesťany. Pád Konstantinopole tak ukončil jakékoliv možné smíry a došlo k definitivní a hluboké propasti mezi římskokatolickými a pravoslavnými věřícími. Vzhledem k tomu, že se již Byzanc nemohla bránit, mnoho pokladů, které se na jejím území nacházely, bylo zcizeno a odvezeno na Západ. Jednalo se především o různé svaté ikony, které byly ukradeny z pravoslavných chrámů. Dnes se nachází v muzeích a v kostelech západní Evropy. Avšak jejich původ lze spatřovat právě v Byzantské říši.⁵¹

Díky tomu, že se oslabovala moc Východořímské říše, musela neustále odrážet na svých hranicích pokusy o vstup ze strany seldžuckých Turků. Tím byl dán podnět ke vzniku mocenského prostoru – Osmanské říše. Navzdory těmto okolnostem se v roce 1274 konal II. Lyonský koncil, v jehož průběhu došlo k dalšímu pokusu sjednotit

⁴⁹ ZÁSTĚROVÁ, B et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 284-285.

⁵⁰ Tamtéž, s. 294-298

⁵¹ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*, Praha: Epoque, 2003, s. 12.

východní a západní odnož církve. Přestože již byla unie podepsána, nakonec dlouho nevydržela a opět došlo ke schizmatu, a to v roce 1282.⁵²

Není se čemu divit, že docházelo k nezadržitelnému pádu, neboť Byzantská říše byla znatelně oslabena, protože musela čelit stále častějším vpádům nepřátel, z nichž nejzávažnější roli zcela jednoznačně sehráli osmanští Turkové. Jako další příčiny vedoucí k pádu Byzantské říše lze jmenovat mimo jiné také mocenské boje uvnitř Byzance. Byzantská říše definitivně zanikla pádem jejího centra – Konstantinopole v roce 1453, kterou napadli osmanští Turkové. Na podkladě této události došlo k nevyhnutelnému, což se dařilo ještě před tím několik roků udržet – Byzantská říše se rozpadla a s ní také bylo přesunuto centrum pravoslavné církve do Moskvy.⁵³ Lze se domnívat, že hlavní příčina pádu Byzance bylo dobytí Konstantinopole, proto je zapotřebí této události věnovat samostatnou podkapitolu (viz dále).

3.5 Pád Konstantinopole

Jak již bylo uvedeno výše, dobytím Konstantinopole osmanskými Turky v roce 1453 došlo k definitivnímu ukončení a zániku Byzantské říše. Nikdy již nebyla obnovena a také již nikdy nedošlo ke spojení západní a východní odnože církve. Obléhání Konstantinopole započalo 2. dubna 1453 a ukončeno bylo o téměř dva měsíce později. Tím, že byla Konstantinopol 29. května 1453 dobytá, stala se Osmanská říše světovou velmocí – ovládla již Balkán a východní Středomoří. Samotná bitva byla pro osmanské Turky v podstatě jednoduchou záležitostí, a to z důvodu již dřívějšího úpadku Byzantské říše. Ta dávno nebyla tou silnou a mocnou říší jako v předcházejících letech, její území tvořilo jen několik nesouvislých oblastí (viz příloha č. 8).⁵⁴

Přibližně v polovině 14. století bylo identifikováno přibližování osmanských Turků z východu, kteří se začali zmocňovat posledních částí byzantských panství v oblasti Malé Asie, aby tak mohli zahájit vítězné tažení na Balkán. Tehdy je vedl Murad I. (1362-1389). Jeho přičiněním osmanští Turci obsadili město Adrianopolis a díky tomu se znatelným způsobem přiblížili evropské půdě. Postupně již měli pod

⁵² DLOUHÝ, R. *Byzanc od roku 1053 do pádu Cařihradu (1453)*, Ostrava: Scholaforum, 1996, s. 5.

⁵³ ŠVANKMAJER, M. a kol. *Dějiny Ruska*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 65.

⁵⁴ DLOUHÁ, E. Osmanská expanze a pád Cařihradu, *Galaktis: moderní vzdělávání* [online]. 2009 [cit. 2014-02-19]. Dostupné z: <http://galaktis.cz/clanek/osmanska-expanze-a-pad-carihradu/>.

kontrolou důležitou úžinu Dardanely a podařilo se jim na Balkáně postupně získat i další území.⁵⁵

V té době se snažil byzantský vládce Ioannés V. Palaiologos podniknout další pokus o církevní sblížení, aby tak došlo ke sjednocení Západu a Východu, čímž by byla posílena moc Byzance. Byzantský vládce si totiž uvědomoval, že není v jeho moci se ubránit síle osmanských Turků a snažil se tak tuto situaci vyřešit. Dokonce podnikl cestu do Říma, kde konvertoval k římskokatolické církvi. Podobně tomu bylo i u Michaila VIII., také on s tímto řešením nepochodil a spojená unie obou částí se nekonala. *„Okleštěné území Byzance připomínalo koncem 14. století kolos na hliněných nohou, který se už navíc nacházel ve vazalském postavení vůči tureckému sultánovi a jenž se postupně rozpadl na řadu menších územních celků. Situace byzantského císařství se dramaticky měnila v průběhu několika málo let, takže počátkem 15. století jeho území zahrnovalo již jen Cařihrad s nedalekými thráckými městy, některé ostrovy v Egejském moři, Soluň a formálně také poloostrov Peloponés, který už byl odříznut tureckým panstvím. I Turci však měli své nepřátele. Jejich rychlý a úspěšný postup pozastavil roku 1402 vůdce středoasijských turkotatarských kmenů Timur Lenk - Tamerlan (chromý), který tureckého sultána v bitvě u Ankary zajal a jeho vojsku uštědřil takovou porážku, že málem znamenala konec velkých plánů a řádně otrásla se základy turecké říše. Po Tamerlánově smrti nabrali Turci druhý dech a roku 1422 poprvé udeřili na Cařihrad, tentokrát ještě bez úspěchu.“*⁵⁶

Počátkem dubna 1453 pak dochází k postupnému přibližování armády osmanských Turků ke Konstantinopoli. Z tohoto důvodu dal císař Konstantin XI. nařídit, aby se uzavřely městské brány a aby byly strženy mosty přes hradební příkopy. Vjezd do zálivu Zlatého rohu byl uzavřen těžkým řetězem. Za další 3 dny se k Cařihradu přiblížil turecký sultán Mehmed II., díky němuž se turecká armáda dostala velmi blízko k prvním částem byzantských hradeb. *„Po jeho levé straně směrem k Blachernám u Zlatého rohu zaujala pozici pravidelná pěchota z Evropy pod velením Karadži Paši. Po sultánově pravici, od jižních svahů říčky Lykos až k Studiu u Marmarského moře, se rozmístila pravidelná pěchota z maloasijské Anatólie vedená Išakem Pašou. Okolo celé linie obklíčení vykopali Turci příkop a navršili násep s palisádou, aby byli chráněni před případnými výpady obránců. Zaganos Paša byl se*

⁵⁵ MIHOLA, J. *Byzantská říše* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1441/podzim2011/De2BP_ODST/um/BYZANTSKA_RISE.pdf.

⁵⁶ MIHOLA, J. *Byzantská říše* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1441/podzim2011/De2BP_ODST/um/BYZANTSKA_RISE.pdf.

svými jednotkami vyslán na výšiny nad janovskou Perou (Galatou). Bašibazukové stáli až za hlavními liniemi tureckého vojska. Poté vyslal sultán k obleženému městu parlamentáře. Podle zvyklostí požadoval kapitulaci a podřízení se turecké svrchovanosti. V případě kapitulace sliboval zachovat životy i majetky obyvatel města. V případě jeho dobytí silou měli vojáci podle islámských zvyklostí právo tři dny plenit dobyté město. Mehmed pohrozil, že budou-li se obyvatelé bránit, nebude s nimi mít žádné slitování. Konstantinopol odmítla kapitulovat. 6. dubna 1453 začali Turci ostřelovat Charisijskou bránu. Začala válka.⁵⁷

Také autor Laonikos Chalkokondyles se ve své kronice zabýval popisem a charakteristikou dobytí města Konstantinopole, kdy uvádí, že první útok započal již během rána. Barbaři tak na město zaútočili ze všech jeho stran a začali svádět tuhý boj. „Řekové nejtvrdošijněji bránili hradbu u přístavu. V místě, kde útok provedl sultán, tísnil janičáři svými údery janovské vojáky...ranění byli i další bojovníci, kteří opouštěli svá stanoviště, v tísní se tlačili zpět a obraceli na útěk ostatní Janovany a útočící janičáři je pobíjeli. Když císař Řeků viděl, že opouštějí své místo a vzdávají boj, přiběhl a zeptal se Longa, zda odchází. Když mu Longo odpověděl, že Turkům zřejmě pomáhá Bůh, císař se obrátil ke Kantakuzenovi a k hrstce co mu stála po boku a řekl: vzhůru, muži, proti barbarům!“ ...císař Konstantin byl zatlačen na ústup, jeho pronásledovatelé jej zranili do ramene a císař zahynul. Jakmile se rozšířila zpráva, že město bylo dobyt, Řekové prchali do přístavu a vrhali se na benátské a janovské lodě ... mnozí z nich zahynuli, protože plavidla se potopila. ...Mnozí Řekové bojovali jako stateční muži a padli za vlast, aby nemuseli vidět, jak jejich ženy a děti se stanou otroky. Nikdo z janičárů však nemohl říci, jak císař zahynul. Padl totiž mezi mnoha jinými bojovníky někde u brány města, když předtím vládl tři roky a tři měsíce.⁵⁸

Již v návaznosti na výše uvedené je zřetelné, že role Osmanských Turků byla kromě příčiny spojené s náboženstvím hlavním důvodem, proč se již nedokázala Byzantská říše ubránit. Ovšem příčiny pádu Byzance lze hledat právě i v ní samotné, v její vnitřní nestabilitě. Veškeré tyto příčiny se vztahují jedna k druhé. Jestliže však byla až do roku 1453 Konstantinopol považována za centrum byzantské kultury, jakožto i centrum pravoslavné církve, po jejím pádu došlo k výraznému obratu, což mělo významný vliv na další formování tohoto území, které bylo zabráno osmanskými Turky.

⁵⁷ 1453 - Pád Konstantinopole, zánik Byzantské říše (1). *Valka.cz* [online]. 2005 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_11178.html.

⁵⁸ CHALKOKONDYLES, L.. *Poslední zápas Byzance*, Praha: Odeon, 1988, s. 241-246.

Z něj se později stala dnešní Turecká republika. Samotná Konstantinopol byla přejmenována na Istanbul, jak o tom bude hovořeno ještě v další kapitole.

3.6 Role osmanských Turků

Na postupném úpadku a pádu Východořímské říše se podíleli zejména osmanští Turkové, kteří se nepovažují za původní obyvatelé Malé Asie. Jejich domovinou je území nacházející se mezi Velkou čínskou zdí a Aralským jezerem. Pro seldžucké Turky je typické, že byli chovateli koní. Jednalo se o kočovníky a předpokládá se, že se stali součástí hunského kmene. V této souvislosti je tak velice těžké hovořit komplexně o historickém vývoji Turků. Vzhledem k jejich kočování se nespřezovali žádnými politickými útvary, proto se jejich národ nevyvíjel na nějakém konkrétním území.⁵⁹ Lze spíše vysledovat, že část kmene Turků se usídlila kolem oblasti Aralského jezera. Později se přesídlili do Persie a nakonec skončili v oblasti Anatólie, na území současného Turecka. V rámci svého kočovného života získávali mnoho zkušeností s jednotlivými náboženstvími, především s islámem, dále s řeckou kulturou. Během 11. až 12. století většina tureckých kmenů přijala za svoje náboženství islám, o čemž hovoří také Pirický.⁶⁰

Přibližně od 11. – 12. století začali osmanští Turkové napadat hranice Byzantské říše. Ačkoliv se jí zpočátku dařilo odrážet jejich útoky, díky rozsáhlosti území a vnitřní nestabilitě jim začala brzy podléhat. Osmanská říše si postupně začala podmaňovat stále více oblastí především v Malé Asii, ale také na Balkáně. Díky tomu se zvyšoval její vliv, kterému nedokázala upadající Byzanc nikterak vzdorovat. Jejich vliv stále sílil, a proto se osmanským Turkům podařilo po téměř dvouměsíční válce dobýt Konstantinopol, čímž byla ukončena jedna velká etapa dějin, neboť tím došlo také k zániku samotné Východořímské říše a k zániku posledních částí původně mocné říše Římské.⁶¹

Je však třeba si v této podkapitole vysvětlit, z jakého důvodu a na podkladě jakých událostí došlo k posilování vlivu Osmanské říše. Seldžucká říše byla od prvopočátku trápěna nájezdy Mongolů, kterým se podařilo si zcela podmanit oblast Anatólie jako svého vazala. Přestože bylo nutno odvádět daň Mongolům, osmanské panství se začalo projevovat velkou suverenitou, což mělo za následek pozdější vznik

⁵⁹ PIRICKÝ, G. *Turecko*, Praha: Libri, 2006, s. 17.

⁶⁰ Tamtéž, s. 19-22.

⁶¹ ŠTĚPÁNEK, P. *1453: Pád Konstantinopole - zrod Istanbulu*, Praha: Triton, 2010, s. 35.

Osmanské říše v roce 1299. Osmané, obyvatelé této říše, se považovali za vojensky aktivní, přičemž se dostali až na evropskou půdu. Postupně tak v Osmanské říši dochází k budování armády, tzv. janičářů. Pod vedením sultána se Osmanům podařilo obsadit i část Evropy, snažili se především dobýt Bosnu a Srbsko. Měli totiž zájem o přírodní zdroje, zde se totiž nacházely zlaté a stříbrné doly.⁶²

Jak již bylo výše uvedeno, osmanským Turkům se začalo dařit obsazovat některá významná území, proto také jejich vliv posilovat. Nejdříve porazili Bulhary a následně, v roce 1389 dobyli také Srbsko. V roce 1396 se jim podařilo porazit křížovou výpravu v bitvě u Nikopole, kde zvítězili nad vojskem vedeném Zikmundem Lucemburským. Nakonec prorazili až do jižních Uher.⁶³

Máme-li však pochopit sílící vliv Osmanské říše, musíme se vrátit do poloviny 14. století. V roce 1354 osmanští Turkové dobyli byzantskou přístavní pevnost Gallipoli, díky čemuž byla završena jejich expanze na evropském území, kde se nakonec také usadili. V roce 1355 došlo k uzavření spojení mezi bulharským carem Ivanem Alexandrem a byzantským císařem, jehož prostřednictvím měla být zvýšena ochrana proti stále sílícím výpadům osmanských Turků. V návaznosti na stálé boje o území Balkánu však docházelo k rozporům mezi oběma spojenci, kteří se nemohli soustředit na spolupráci a spíše tak brojili proti sobě. Důsledkem těchto sporů mezi bulharským carem a byzantským císařem byla jejich vzájemná nedůvěra a neschopnost koordinace vojenské akce. Oba tak nebyli schopni se adekvátně postavit turecké expanzi. Proto ani Srbsko nebylo ochotno se k tomuto spojení připojit. Proto se také v 60. letech toto spojení rozpadlo.⁶⁴ V roce 1364 pak došlo k válce mezi Bulharskem a Byzancí, to však skončilo neúspěšně právě pro Byzanc, neboť bulharský car se dohodl s tureckým sultánem Muradem I. Díky této dohodě bylo osmanské říši přiznáno území, které již předtím dobyla.⁶⁵

Tyto události nepochybně vytvořily důležité předpoklady pro další úspěšné expanze Osmanské říše a dále jen posílily její rozmach.

⁶² KREISER, K., NEUMANN, C. K.. *Dějiny Turecka*, Praha: Lidové noviny, 2010, s. 37-38.

⁶³ Tamtéž, s. 40.

⁶⁴ PALMER, A. W. *Úpadek a pád Osmanské říše*, Praha: Panevropa, 1996, s. 5-7.

⁶⁵ KREISER, K., NEUMANN, C. K.. *Dějiny Turecka*, Praha: Lidové noviny, 2010, s. 40-41.

4 DŮSLEDKY PÁDU VÝCHODOŘÍMSKÉ ŘÍŠE

Důsledkem pádu Východořímské říše došlo hned k několika důležitým událostem, které měly vliv na další vývoj křesťanství, resp. pravoslavné církve. Byzantská říše byla od té doby ovládána osmanskými Turky a po jejím pádu se zde formovaly počáteční základy pozdějšího Turecka. Centrum pravoslavné církve se přesunulo do Moskvy, o které se pak dále hovoří jako o třetím Římu. Vzhledem k této situaci se pak Rusko (Ruská říše) považuje i dnes za hlavní kolébku pravoslavné církve.

V této kapitole bude tedy zmíněno, k jakým událostem a změnám došlo po pádu Konstantinopole po roce 1453, a to jak v oblasti náboženské, ale také z hlediska celkového vývoje v Evropě.

4.1 Vliv na další vývoj v Evropě

Dobytím Konstantinopole došlo k mnohým změnám v různých oblastech života, přičemž se nejednalo jen o změnu politickou či náboženskou. Pád celé Byzantské říše se významným způsobem odrazil také v kultuře, v hospodářství či ve vojenství. Protože byla Konstantinopol zničena po téměř dvouměsíčním boji, začal sultán Mehmed II. Dobyvatel téměř ihned po jejím dobytí s rekonstrukcí. Byly opraveny hradby a došlo také znovu k osídlení tohoto hlavního města Osmanské říše. Jejimi obyvateli se stali křesťanští Řekové, muslimští Turci a také příslušníci dalších národností. Ovšem tím, jak docházelo k poměrně rychlému nárůstu nového obyvatelstva, přicházely také nové problémy. Jedním z nich byl brzký nedostatek potravin. Proto bylo zapotřebí dobývat úrodné obilné oblasti severně od Černého moře.⁶⁶

Kromě toho také ve městě začaly vznikat nové paláce, kvalitní nemocnice s potřebným vybavením, kulturní zařízení, kasárny apod. Mehmed II. Dobyvatel se totiž snažil o přeměnu Konstantinopole na centrum mnoha náboženství, tedy jak muslimů, tak křesťanů i Židů. Díky této jeho strategii se začal Istanbul považovat za křižovatku, kde se mohly setkávat nejrůznější kultury pocházející jak z Východu, tak i ze Západu. V podstatě tak docházelo k prolínání evropského a asijského světa. Tento turecký Istanbul (podle řeckého *eis tén polin* - do města), si postavení hlavního města Turecka udržel až do roku 1923, kdy bylo za hlavní město prohlášena Ankara.⁶⁷

⁶⁶ NICOLLE, D. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*, Praha: Grada, 2009, s. 84-85.

⁶⁷ Tamtéž, s. 84.

Město se dále rozvíjelo až do doby 19. století, „*kdy nacionalismus vyvrcholil v celé své tragičnosti a počátkem století 20. postavil hradby mezi národy. Galata na druhé straně Zlatého rohu zůstávala západním městem, a to jak charakterem obyvatelstva, tak i kulturou. Pár let po dobytí města mohl turecký historik Tursun Bej napsat: Jak zvláštní je město Istanbul. Za jeden měďák vás převezou z Rum-eli do Frankistánu, čímž mínil skutečnost, že levným přívozem se mohl člověk dostat z kosmopolitního Istanbulu do dosud převážně italské Galaty.*“⁶⁸

Sultán Mehmed II. Dobyvatel se prohlásil novým císařem, to znamená, že se považoval za legitimního dědice Říše římské a Byzantské říše, přičemž si začal nárokovat také území, vzdálené od hranic osmanské říše. Tyto události byly všeobecně přijaty, a to nejen sultánovými tureckými či muslimskými poddanými, ale také řeckými vzdělanci. Jmenovat lze např. George z Trapezuntu, který v roce 1466 Mehmedovi napsala: „*nikdo nepochybuje, že jsi císařem Římanů. Kdokoli je právně pánem hlavního města říše, je císařem, a Konstantinopol je hlavním městem římské říše.*“⁶⁹

Jak tedy z výše uvedeného vyplývá, po zániku Byzance se jejím nástupnickým státem stala Osmanská říše, a to až do roku 1922. Je zde tedy patrné, jakou roli v celkovém vývoji Byzantské říše zastali osmanští Turkové, kteří měli podstatný vliv na celkovém úpadku Východořímské říše. To pro celou Evropu znamenalo značné nebezpečí. Příčiny lze najít zejména ve velikosti území, jenž osmanští Turkové ovládali. Evropa tak měla oprávněně obavy, aby při jejich síle nedošlo také k ohrožení jejich států. Vždyť již dávno předtím se tradovalo, kdo ovládl Byzanc, stává se nejmocnějším a má právo vládnout celému světu. Samozřejmě toho se snažil dosáhnout i Západ, a proto vznikly po roce 1453 oprávněné obavy o jejich bezpečí a nedotknutelnost vlastních hranic.⁷⁰

Na Západě se po ovládnutí území spadající pod bývalou Východořímskou říši osmanskými Turky začalo tradovat, že Mehmed II. Dobyvatel má v plánu vést tažení také směrem na západ, ovládnout Řím a stát se tak vládcem celého světa. Ovšem aby tomu tak skutečně bylo, musel by přijmout jako hlavní náboženství křesťanství. „*Na byzantské straně zastával Geórgios z Trapezuntu názor, že mezi islámem a křesťanstvím nejsou významné rozdíly: přijme-li Mohamed ortodoxní víru, stane se pánem a císařem*

⁶⁸ NICOLLE, D. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*, Praha: Grada, 2009, s. 85.

⁶⁹ Tamtéž, s. 85.

⁷⁰ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 344.

celého světa. Ze Západu snad napsal Mohamedovi list dokonce papež Pius II., po konverzi na římskou víru mu sliboval ovšem jen titul císaře Řeků.⁷¹

4.2 Vliv na vývoj křesťanství

Jak již bylo řečeno dříve v této práci, došlo k dalšímu pokračování tradice Byzance, a to na území dnešního Ruska. Ideologie Moskvy o pokračování Byzantské říši jako třetího Římu byla zformulována mnichem z pskovského kláštera Filotejem (1465-1542). Ten ve svých listech prorokoval, že dva Římy padly, třetí právě existuje a čtvrtý již nebude.⁷² Na podkladě tohoto proroctví se Rusko stalo ochráncem pravoslavné církve., přičemž tuto úlohu od 18. století na Balkáně s úspěchem plnilo. Ovšem i samotné Rusko se stalo významným vůdcem v pravoslavné církvi, což se potvrdilo ve chvíli, kdy bylo povýšeno na patriarchát. Toho bylo učiněno v květnu roku 1589 ekumenickým patriarchou Jeremiášem II.⁷³

V návaznosti na to, jak došlo k přesídlení centra pravoslavné církve do Moskvy, začal se také výrazným způsobem rozvíjet ruský stát. Ovšem oproti Evropě se vývoj v Rusku značně zpomaloval. Zatímco Evropa prožívala proměnu, v Rusku teprve vrcholil středověk. V průběhu 15. století lze tak v Evropě sledovat počátky renesance, zatímco Moskevská Rus se snaží vymanit z barbarské moci chánů Zlaté Hordy. „*Nadvláda Tatarů nejen zbrzdila, ale v mnohém směru zastavila přirozený vývoj země a vzdálila ji od ostatní Evropy směrem k polokočovné Asii - ne k velké asijské civilizaci, neboť Tataři představovali téměř výlučně jen anticivilizační násilnictví. Jestliže přesto v těchto podmínkách vznikl a počátkem 15. století se dotvořil Moskevský stát, je to doklad vitality a houževnatosti velkoruského etnika. Tento stát však nevznikl v kontaktu s Evropou, ale ve střetávání a potýkání se s Tatarý. A ti mu vtiskli pečeť svého barbarství.*“⁷⁴

Dobytím Konstantinopole došlo k přerušením veškerých italských obchodních cest, které směřovaly přes Dardanely a Bospor na Krym. V roce 1453, v listopadu janovský konzul v Kaffě referoval, že by mělo být rozvinuto mimořádné úsilí, aby nedošlo k naprostému opuštění této enklávy. Mnoho Arménů se proto přestěhovalo na Ukrajinu a do Polska, někteří italští řemeslníci odešlo až do Moskvy a tak během

⁷¹ DOSTÁLOVÁ, R. *Byzantská vzdělanost*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 344.

⁷² BOČEK, P., ŠTĚPÁNEK, V. *Pravoslaví po pádu Konstantinopole* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/BKB409/um/pravoslavi_po_padu_konstantinopole.pdf.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ ŠVANKMAJER, M. a kol. *Dějiny Ruska*, Praha: Lidové noviny, 1999, s. 61-62.

přibližně dvaceti let Janov přišel o veškerá svá území za Bosporem, a to ve prospěch právě Osmanské říše.⁷⁵

Pádem Konstantinopole byl zasažen celý byzantský svět a mnozí ortodoxní křesťané viděli vinu v byzantské šlechtě. To bylo zaviněno tím, že konverze k islámu nedosahovala u Řeků takových rozměrů, jako např. u Slovanů či Albánců. Stala se však charakteristickým rysem právě pro byzantskou šlechtu.⁷⁶

4.3 Osudy císařské rodiny po pádu Konstantinopole

V této kapitole je pozornost zaměřena na osudy císařské rodiny po pádu Konstantinopole (tj. po roce 1453). Aby však bylo možno pochopit celou situaci, je také zapotřebí alespoň v krátkosti uvést rodovou linii posledního byzantského císaře. Díky tomu tak bude možné lépe rekonstruovat další dějiny císařské rodiny.

Za posledního byzantského císaře je považován Konstantin XI. Palaiologos Dragases (Dragaš). Jeho rodiči byli císař Manuel II. a císařovna Helena Srbská. Byl také bratrem císaře Jana VIII. Bylo to jejich osmé dítě, přičemž o jeho dětství nejsou známy žádné další podrobnosti, kromě toho, že vyrůstal v Konstantinopoli. Během svého života se stal despotou morejským.⁷⁷

Než nastoupil na císařský trůn, vládl Byzantské říši jeho bratr Jan VIII. Po jeho úmrtí se Konstantin, jako nejstarší z pozůstalých bratrů, utkal se svým mladším bratrem Demetriem, který si také nárokoval vládnutí v Byzanci. Byl to však Konstantin, který se nakonec stal posledním byzantským císařem, neboť jej tam dosadila sama jeho matka. Jeho vláda však neměla dlouhého trvání, pouze od roku 1449 do roku 1453, kdy podlehl v boji o Konstantinopol osmanským Turkům.⁷⁸

Za den jeho úmrtí se považuje 29. květen roku 1453, kdy došlo k prolomení hradeb Konstantinopole, a spolu s vypleněním tohoto města padl také jeho císař. Jeho tělo však nikdy nebylo nalezeno a později byl pravoslavnou církví prohlášen za svatého.⁷⁹

V době bojů o Konstantinopol někteří z císařských poradců navrhovali, aby se Konstantin stáhl a vedl boj z jiného území. Sám Mehmed II. pak měl vlastní podmínky

⁷⁵ NICOLLE, D. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*, Praha: Grada, 2009, s. 85.

⁷⁶ Tamtéž, s. 85.

⁷⁷ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*, Praha: Epoque, 2003, s. 63.

⁷⁸ Tamtéž, s. 63-65.

⁷⁹ ZÁSTĚROVÁ, B. et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 336.

k tomu, aby bylo město dále ušetřeno: císař se měl stáhnout do Moreje v jižním Řecku a město mělo být předáno pod osmanskou nadvládu. Jak uvádějí pozdější kronikáři, Konstantin XI odpověděl na tuto nabídku následovně: „*Bůh nedovoluje, abych žil jako císař bez císařství. Jestli mé město padne, padnu s ním. Kdo si přeje odejít, ať se zachrání, jestli může, a kdo je připraven čelit smrti, nechť mě následuje.*“ Proto také byl později vyhlášen za národního hrdinu.⁸⁰

Jeho úmrtím tak došlo definitivně k zániku Byzantské říše a vzhledem k tomu, že po sobě nezanechal žádné potomky, nebylo možno ani pokračovat v jeho rodové linii. Z dostupných poznatků se ví, že měl dvě manželky. Tou první byla Magdalena Tocco, která zemřela při porodu jejich dcery v roce 1429. Stejný osud pak potkal i jeho druhou manželku, Kateřinu Gatilusiovou, v roce 1442.⁸¹

V současnosti je postava Konstantina XI. blahoslavena a uznávána jako hrdina, který se postavil proti Turkům při obléhání Konstantinopole a který dokázal bojovat až do úplného konce. Takto jej chápou a vyznávají nejen pravoslavní, ale také katolíci, bez ohledu na svoje náboženské vyznání. Především je zde možno vyzdvihnout Konstantinovu neochvějnou víru v Boha, Ježíše Krista a jeho matky Marie (nejsvětější trojice). Jeho smrt se od té doby považuje za hrdinskou, což je umocněno ještě dalšími legendami o místě jeho pohřbení, neboť jeho tělo se nikdy nenalezlo.⁸²

V době pádu Konstantinopolu však ještě žili císařovi další sourozenci, z nichž lze vyzdvihnout jeho bratra Demetria. Ten sám našel poměrně vřelé přivítání u sultána po roce 1453. Získal dokonce apanáž ze zemí, které dříve spadaly pod nadvládu janovské rodiny Gattilusu – jednalo se o město Enu a ostrovy Lémnu a Imbru. Díky tomu si mohl Demetrios po dobu 7 let spolu se svou ženou žít poměrně klidně a v bohatství, kdy si užíval života plnými doušky. Ovšem v roce 1467 mu byla tato apanáž bez jakéhokoliv varování odňata. Později tak byl nucen žít v chudobě. Nakonec však spolu se svou manželkou skončil jako řeholník. Jejich jediná dcera Helena se stala ještě za života svých rodičů jednou z milenek sultánova harému.⁸³

Přesto tuto skutečnost, že linie rodu Palaiologos de facto skončila své panování pádem Konstantinopolu v roce 1453, nezanikla zcela její rodová linie a je možné její

⁸⁰ NICOLLE, D. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*, Praha: Grada, 2009, s. 68.

⁸¹ ZÁSTĚROVÁ, B. et al. *Dějiny Byzance*, Praha: Academia, 1992, s. 335-337.

⁸² Great Martyr, the Emperor Blessed Constantine XI Paleologos. *The Society of St. John Chrysostom of Ayatriada Rum Katoliki Kilise* [online]. c2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://rumkatkilise.org/constantineXI.htm>.

⁸³ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*, Praha: Epoque, 2003, s. 192-193.

pokračování identifikovat na území pozdějšího Ruska. To bylo zajištěno prostřednictvím neteře posledního císaře Konstantina Sofie (původním jménem Zoé Palaiologovna). Ta se roku 1472 provdala za moskevského velkoknížete Ivana III. zv. Veliký. Na podkladě této události si začala Moskva nárokovat duchovní dědictví, které zbylo po Byzantské říši. Moskva se totiž domnívala, že díky tomuto dynastickému sňatku ji lze považovat za nástupce Konstantinopole. V té době se Ivan začal titulovat jako císař (car), avšak toto označení se ustálilo až o několik desetiletí později.⁸⁴

⁸⁴ BOČEK, P., ŠTĚPÁNEK, V. *Pravoslaví po pádu Konstantinopole* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/BKB409/um/pravoslavi_po_padu_konstantinopole.pdf.

5 ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo analyzovat okolnosti a příčiny, které vedly k zániku Východořímské říše (Byzance) a popsat možné důsledky, které tato historická skutečnost měla na další vývoj křesťanství. V práci byla kromě toho pojata také část o vlivu osmanských Turků, kteří hráli při zániku Byzance svoji významnou roli. Byzance ve své době plnila úlohu říše s plným rozmachem a rozkvětem kultury, umění a dalších podstatných oblastí, které měly vliv na utváření člověka. Lze v podstatě hovořit o tom, že zánikem východořímské říše dochází k ukončení jedné historické etapy (středověku) a ke vzniku nové (novověku).

V návaznosti na výše uvedené tak primárním cílem této bakalářské práce bylo identifikovat hlavní příčiny, které vedly k úpadku Východořímské říše a měly tak za následek její zánik. Dílčím cílem bylo také popsat významné důsledky na další vývoj křesťanství a také na další expanzi osmanských Turků, kteří vypleněním Konstantinopole dovršili zánik Byzantské říše.

Za vlády Konstantina I. Velikého, římského císaře, došlo k nebývalému rozmachu křesťanství, což se později odrazilo na tom, že se Byzantská říše stala křesťanskou velmocí, jejímž hlavním vyznáním se stal právě tento náboženský proud. Nelze se tedy nezmínit i o této okolnosti, ještě z doby fungování Římské říše, která však měla podstatný vliv na fungování celé Východořímské říše.

Nejvýznamnějšího rozmachu Byzantské říše bylo docíleno v období vládnutí císaře Justiniána I. (527-565), jehož cílem bylo obnovit politickou a geografickou jednotu celého císařství a především navázat na historii a tradici Říše římské Východořímská říše se pod vládou Justiniána I. stála znovu velmi mocnou zemí, kde došlo k rozmachu nejen na úrovni územní expanze, ale byl zaznamenán také velmi silný rozmach kultury a celkové vzdělanosti Byzance.

Byzantská říše se až do počátku 11. století považovala za vlivnou velmoc, která neustále posilovala. Na podkladě vzniku Velkého náboženského schizmatu v 11. století a vlivem neschopnosti účinně vládnout (Konstantin IX.), začal být pozorován úpadek Byzance. Je možno se tak domnívat, že vliv křesťanství na jedné straně představoval pozitivní, a na druhé straně negativní faktor pro její rozvoj.

Jak bylo dále zjištěno, významnou roli při zániku Východořímské říše sehráli zejména osmanští Turkové, kteří s sebou přinesli jako hlavní náboženský proud islám. Proto také došlo k významnému obratu ve vyznání obyvatel Konstantinopole. Dnes se v podstatě jedná o území Turecka, kde velká část obyvatelstva je muslimského vyznání.

V této souvislosti je považován rok 1453 za zánik Byzantské říše, kdy padlo její hlavní město Konstantinopol, což bylo pro velkou část křesťanské Evropy nemyslitelné, že by se tomu tak někdy mohlo stát, nyní však stály západní Evropy před touto pravdou. Panovníci těchto zemí si sice uvědomovali, že město není co do zásob, počtu zbraní a mužů až tolik vybaveno, nicméně se domnívali, že se přeci jedná o velké a silné město. Jak ukázaly následující události, nebylo tomu tak. Role osmanských Turků je zde natolik důležitou součástí, že bylo potřeba jim věnovat celou dílčí podkapitolu. Při dobytí Cařihradu se totiž ukázalo, jak vybaveni byli osmanští Turkové a na jaké úrovni se nacházela jejich armáda, včetně držení velkého počtu zbraní.

S pádem Byzantské říše souvisí ovšem také dějiny ruského státu, neboť po pádu Cařihradu v roce 1453 se přesunulo centrum pravoslavné církve do Moskvy. V této souvislosti je tak možno hovořit o tzv. třetím Římu. Vzhledem k posilujícímu vlivu osmanských Turků se křesťanství na území bývalé Byzance po jejím zániku nemohlo dlouhou udržet a její hlavní vývoj, resp. pravoslavná církev se již rozvíjela na území dnešního Ruska.

Závěrem lze tedy shrnout, že za jednu z hlavních příčin pádu Východořímské říše se jeví zejména vnitřní nestabilita uvnitř samotné Byzance daná odlišným vládnutím jednotlivých panovníků, spojená s neochotou Západu účinně pomoci schizmatické Byzanci. Díky tomu se pak Byzantská říše stala snadněji napadnutelnou mimo jiné právě osmanskými Turky.

Sňatkem neteře posledního byzantského císaře s moskevským velkoknížetem Ivanem III., zv. Velikým bylo možno pokračovat v tradici Byzantské a potažmo také Římské říše. Proto si také moskevský, a později ruský stát nárokoval tuto duchovní ideologii a považoval se za třetí Řím.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Monografie (knihy):

CLAUSS, Manfred. *Konstantin Veliký: římský císař mezi pohanstvím a křesťanstvím*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2005. ISBN 80-7021-734-0.

ČEŠKA, Josef. *Zánik antického světa*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-7021-386-8.

DLOUHÝ, Roman. *Byzanc od roku 1053 do pádu Cařihradu (1453)*. Ostrava: Scholaforum, 1996. ISBN 80-86058-25-5.

DOSTÁLOVÁ, Růžena. *Byzantská vzdělanost*. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-409-0.

DUGGAN, Alfred. *Křižácké výpravy*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1973.

FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1992.

GIBBON, Edward. *Úpadek a pád římské říše*. Praha: Levné knihy, 2005. ISBN 80-7309-189-5.

HARRIS, Jonathan. *Byzantium and the Crusades*. London: Hambledon continuum, 2006. ISBN 18-528-5298-4.

CHALKOKONDYLES, Laonikos. *Poslední zápas Byzance*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1988. ISBN 01-096-88.

KREISER, Klaus, NEUMANN Christoph K. *Dějiny Turecka*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-012-8.

MANGO, Cyril A. *The Oxford history of Byzantium*. New York: Oxford University Press, 2002. ISBN 01-981-4098-3.

NICOLLE, David. *Konstantinopol 1453: konec byzantské říše*. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2881-0.

PALMER, Alan W. *Úpadek a pád Osmanské říše*. 1. vyd. Praha: Panevropa, 1996. ISBN 80-85846-05-5.

PIRICKÝ, Gabriel. *Turecko*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-323-2.

RUNCIMAN, Steven. *Zajetí velké církve: dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-43-4.

RUNCIMAN, Steven. *Pád Cařihradu*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2003. ISBN 80-86328-16-3.

ŘÍČAN, Rudolf, MOLNÁR, Amadeo. *Dvanáct století církevních dějin*. 3. vyd. Praha: Kalich, 2008. ISBN 978-80-7017-064-9.

ŠTĚPÁNEK, Petr. *1453: Pád Konstantinopole - zrod Istanbulu*. 1. vyd. Praha: Triton, 2010. ISBN 978-80-7387-285-4.

ŠVANKMAJER, Milan. a kol. *Dějiny Ruska*. 3. dopl. a přeprac. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-183-2.

TATE, Georges. *Křižáci v Orientu*. Praha: Slovart, 1996. ISBN 80-85871-15-7.

ULRICH, Gerhard. *Malé dějiny malířství*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1971.

VAVŘÍNEK, Vladimír. *Encyklopedie Byzance*. 1. vyd. Praha: Libri, 2011. ISBN 978-80-7277-485-2.

ZÁSTĚROVÁ, Bohumila. et al. *Dějiny Byzance*. 1. vyd. Praha: Academia, 1992. ISBN 80-200-0454-8.

Internetové zdroje:

1453 - Pád Konstantinopole, zánik Byzantské říše (1). *Valka.cz* [online]. 2005 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://www.valka.cz/clanek_11178.html.

BOČEK, Pavel, ŠTĚPÁNEK, Václav. *Pravoslavi po pádu Konstantinopole* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2013 [cit. 2014-02-18]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/BKB409/um/pravoslavi_po_padu_konstantinopole.pdf.

DLOUHÁ, Eliška. Osmanská expanze a pád Cařihradu. *Galaktis: moderní vzdělávání* [online]. 2009 [cit. 2014-02-19]. Dostupné z: <http://galaktis.cz/clanek/osmanska-expanze-a-pad-carihradu/>.

Great Martyr, the Emperor Blessed Constantine XI Paleologos. *The Society of St. John Chrysostom of Ayatriada Rum Katoliki Kilise* [online]. c2014 [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://rumkatkilise.org/constantineXI.htm>.

HLAVÁČKOVÁ, Hana. Byzantské umění: 5. - 15. století ve východním křesťanství. *Karlova univerzita: Ústav pro dějiny umění* [online]. c2012 [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: http://udu.ff.cuni.cz/soubory/Byzantske_umeni-Hlavackova.pdf.

MIHOLA, Jiří. *Byzantská říše* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2011 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://is.muni.cz/el/1441/podzim2011/De2BP_ODST/um/BYZANTSKA_RISE.pdf.

MIKOLÁŠ, David. *Osmanští Turci a konec Byzance* [online]. 2014 [cit. 2014-02-20]. Dostupné z: http://www.davidmikolas.cz/dejepis/texty/sedmicka/7_rocnik-osmansti_turci_a_konec_byzance.pdf.

PEREMSKÁ, Lenka. Papež proti patriarchovi. *Historie web.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-02-19]. Dostupné z: <http://www.historieweb.cz/papez-proti-patriarchovi>.

Obrazová příloha:

<http://www.usu.edu/markdamen/1320Hist&Civ/chapters/08ROMFAL.htm>

<http://farnost.katolik.cz/letovice/galery/100317MusVaticaniMK/ipage042.html>

http://www.ped.muni.cz/warts/dvkultur/inovac_du/005_kultury_doby/ravenna/01_ravenna.htm

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1025-en.svg

http://udu.ff.cuni.cz/soubory/Byzantske_umeni-Hlavackova.pdf

<http://www.historieweb.cz/papez-proti-patriarchovi>

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Eastern_Mediterranean_1450_.svg

7 RESUMÉ

The topic of this bachelor thesis was to analyse the causes and circumstances that led to the demise of the Eastern Roman Empire (Byzantium) and describe the possible consequences that this historical fact was the further development of Christianity. In addition, work was also conceived of the influence of the Ottoman Turks, who played in the demise of Byzantium its significant role. Byzantium at the time served as an empire with full boom and flowering of culture, art and other significant areas that have an impact on the formation of man. We can say that the end of one historic stage (Middle Ages) occurred and the new historical stage (Modern Times) was created at the moment when the Eastern Roman Empire ceased to exist. It was found that a significant role in the demise of the Eastern Empire played a particularly Ottoman Turks, who brought with them as the main stream religious Islam . That is why there has been significant turnover in the confession of the population of Constantinople. Today it is essentially the territory of Turkey, where a large part of the population is Muslim faith. With the fall of the Byzantine Empire but also relates the history of the Russian state, because after the fall of Constantinople in 1453 moved to the center of the Orthodox Church of Moscow. In this context, it is possible to speak of a so-called third Rome. Due to the rising influence of the Ottoman Turks to Christianity in the former Byzantium after her death could not long sustain and a major development, respectively. Orthodox Church has been developed on the territory of present-day Russia.

8 PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Rozdělení Římské říše v roce 395 n. l.

Legenda: růžová barva – Západořímská říše
 oranžová barva – Východořímská říše

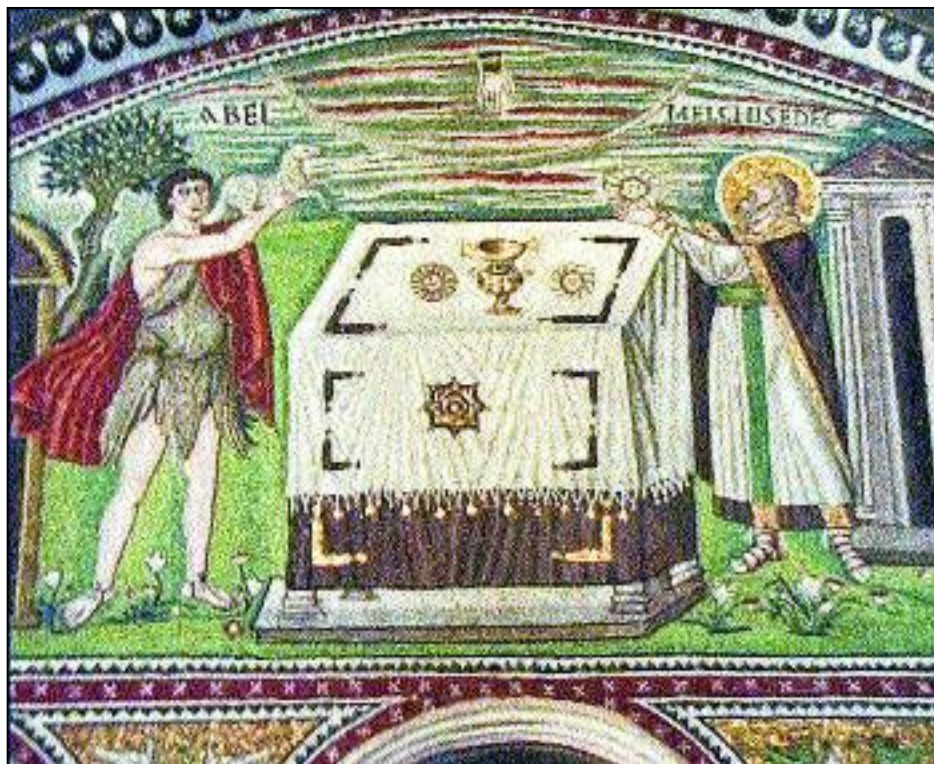
Dostupné z: <http://www.usu.edu/markdamen/1320Hist&Civ/chapters/08ROMFAL.htm>.

Příloha č. 2: Křest císaře Konstantina – Rafaelovy komnaty (Muzeum ve Vatikánu)

Dostupné z:
<http://farnost.katolik.cz/letovice/gallery/100317MusVaticaniMK/ipage042.html>.

**Příloha č. 3: Mozaika Abel a Melchisedek u oltáře v kostele San Vitale
- Ravenna**

Dostupné z:

http://www.ped.muni.cz/warts/dvkultur/inovac_du/005_kultury_doby/ravenna/01_ravenna.htm

Příloha č. 4: Byzantská říše po smrti císaře Basileie II. v roce 1025

Legenda: fialová barva – Východořímská říše okolo 1025

Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Map_Byzantine_Empire_1025-en.svg

Příloha č. 5: Apsida chrámu s mozaikou označeného jako Proměnění Krista v Klášteře sv. Kateřiny – Sinaj

Dostupné z:http://udu.ff.cuni.cz/soubory/Byzantske_umeni-Hlavackova.pdf.

Příloha č. 6: Chalkedonský koncil jako jedna z hlavních příčin pozdějšího velkého schizmatu církve

Dostupné z: <http://www.historieweb.cz/papez-proti-patriarchovi>

Příloha č. 7: Dobytí Konstantinopole křižáky v roce 1204 na obraze od Eugena Delacroixe z 19. století

Dostupné z: <http://www.historieweb.cz/papez-proti-patriarchovi>

Příloha č. 8: Velikost Byzantské říše okolo roku 1450

Legenda: fialová barva – Byzantská říše okolo roku 1450

Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Eastern_Mediterranean_1450_.svg